

УДК 373.3.013.74:373.3.091.2

Октявія Фізеші

Мукачівський державний університет

ORCID ID 0000-0003-0423-3154

DOI 10.24139/2312-5993/2024.04/457-468

ПРО ПОЧАТКОВУ ОСВІТУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЗАКАРПАТТЯ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

У статті проаналізовано історико-педагогічну ретроспективу початкової освіти національних меншин Закарпаття в ХХ столітті. Обґрунтовано процес становлення та розвитку початкової освіти для національних меншин Закарпаття ХХ ст. як наслідково-залежні перетворення в її організації та змісті діяльності, що детерміновані державно-територіальним підпорядкуванням регіону за п'ятьма виокремленими основними етапами: австро-угорський (1848-1919 рр.), чехословацький (1919-1939 рр.), угорський (1939-1944 рр.), радянський (1944-1991 рр.); український (з 1991 р.). Проаналізовано діяльність початкових шкіл для дітей національних меншин краю (русинів-українців, угорців, румунів, словаків, німців, ромів).

Ключові слова: *початкова освіта, національні меншини, початкові школи для дітей русинів-українців, угорців, румунів, словаків, німців, ромів, Закарпаття.*

Постановка проблеми. Дослідження особливостей організації освіти для національних меншин в усі історичні періоди вирізнялося актуальністю, адже це питання не завжди належить до освітньо-педагогічної площини, тут важливою є здійснювана державою політика щодо забезпечення прав і свобод представників різних національностей – громадян держави, а також державна освітня та мовна політика. На сьогоднішньому етапі розроблено низку державних документів, які чітко регламентують ці питання. Зокрема, прийнято важливий Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» (2023), що спрямований на гарантування всім громадянам України, незалежно від етнічного походження, належності до національних меншин (спільнот), рівних громадянських, політичних, соціальних, економічних, культурних та мовних прав і свободи, що визначені Конституцією України, а також права на самоідентифікацію; свободу громадських об'єднань і мирних зібрань; свободу вираження поглядів і переконань, думки, слова, совісті та релігії; участь у політичному, економічному та соціальному житті; використання мови національної меншини (спільноти); освіту, зокрема мовами національних меншин (спільнот); збереження культурної самобутності національної меншини (спільноти) (Закон України «Про національні меншини (спільноти) України», 2023). Проте в історичній ретроспективі права й свободи національних меншин не

завжди були предметом законодавчого врегулювання та толерантного сприйняття громадянським суспільством, про що засвідчують історичні події XX століття, а особливо в умовах полікультурного Закарпаття, яке впродовж минулого сторіччя кілька разів змінювало своє державно-територіальне перепідпорядкування, що позначилося й на державній політиці щодо освіти національних меншин.

Аналіз актуальних досліджень. Питання освіти національних меншин привертало увагу багатьох вітчизняних науковців. Так, особливості мовної політики щодо національних меншин із розробкою рекомендацій щодо вивчення української мови та літератури в закладах освіти із навчанням мовами національних меншин досліджували І. Ліпчевська, Л. Мазука та ін.; концепція моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин обґрунтована в наукових працях О. Фідкевич, В. Снегирева, Н. Бакуліна та ін.; питання реалізації права національних меншин на освіту рідною мовою в Україні в світлі законодавчих ініціатив проаналізовано в публікаціях Н. Голобор, В. Явір та ін. Заслужовують на увагу історико-педагогічні дослідження з питань організації навчання в школах національних меншин у різних регіонах України, зокрема: О. Волонтир (Волинь), К. Лабош (освіта ромського населення), І. Міронова (національні меншини Півдня України), С. Черничко (угорці Закарпаття), А. Скляр (румуні в Україні), В. Фесенко (польська меншина в Україні) та ін. Вагомий внесок у розробку проблеми освіти національних меншин, які проживають у Закарпатті, зроблено Т. Атрощенко та Т. Бондар, К. Лабош, І. Орос, М. Токарем, Ч. Фединець, К. Червеняк, В. Шарканем. Питання організації, управління та змісту освіти в початкових школах Закарпаття другої половини XIX – початку XXI століття, в тому числі й для представників національних меншин, було предметом наукового дослідження О. Фізеші (Фізеші, 2015).

Мета статті – аналіз особливостей освіти національних меншин у початкових школах Закарпаття в історико-педагогічному контексті XX століття.

Методи дослідження: контент-аналіз історичних, історико-педагогічних, архівних і довідникових джерел з досліджуваної проблеми; проблемно-хронологічний метод для вивчення динаміки освітніх процесів та забезпечення права національних меншин на освіту в початкових школах Закарпаття.

Виклад основного матеріалу. Населення Закарпатської області характеризується своєю національною строкатістю, яка проявляється в багатомовності, різноманітті культур і традицій, але має стійку спільну рису – глибоку повагу один до одного як до представників різних етнічних спільнот, повагу до мови, історії, культури, традицій. На наше переконання, такий стан справ зумовлений тими історичними подіями в закарпатському краї, які спільно переживали впродовж століть представники різних національностей – русини-українці, угорці, румуни, чехи, словаки, німці, роми, євреї. Насамперед, визначимо сутність ключового поняття нашого дослідження – процесу здобуття початкової освіти представниками національних меншин у Закарпатті, яке ми розглядаємо як підпорядковано-пристосувальні зміни освітнього простору Закарпатського регіону в залежності від привнесеної законотворчої, освітньої, мовної тощо політики державою-домінантом та відстоювання національних особливостей у полікультурному регіоні. В цьому контексті закарпатські землі впродовж ХХ століття входили до складу різних державних утворень, що й виступає головним критерієм періодизації нашого дослідження, а саме: «I-й етап - розвиток початкової школи Закарпаття періоду перебування в складі Австро-Угорщини (1848-1919 рр.); II-й етап – перебудова початкової освіти регіону за Чехословацького періоду (1919-1938 рр.); III-й етап – діяльність початкових шкіл часів угорського підпорядкування Закарпаття (1939-1944 рр.); IV-й етап – початкова освіта краю в складі радянського союзу (УРСР) (1944-1991 рр.); V-й етап – розвиток початкової школи Закарпатської області в незалежній Україні (з 1991 р.)» (Фізеші, 2015, с. 18). У межах кожного етапу освітня та мовна політика щодо національних меншин різнилася.

Упродовж багатьох століть закарпатські землі в складі Угорщини входили до Габсбурзької монархії, Австрійської імперії та до 1919 р. перебували в складі Австро-Угорщини. Освітні процеси початку ХХ століття регулювалися Законом XXXVIII «Про народну освіту» (1868), автором якого був тогочасний міністр релігії та народної освіти Угорщини Йозеф Етвеш. За змістом Закон відзначався прогресивністю, адже запроваджував обов'язкову освіту для всіх дітей школоповинного віку; утверджував вільний вибір батьками учнів закладу освіти; регламентував вимоги до утворення народних початкових шкіл; систематизував інформацію про зміст освіти для шкіл різних типів (міських/сільських, державних/парафіяльних,

муніципальних/приватних); регламентував організацію, освітній процес і зміст підготовки вчительських кадрів; систематизував управлінські процеси в освіті (1868. évi XXXVIII. Törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában, 1868). Як наслідок упровадження в життя положень цього документу на території тогочасного Закарпаття оживає освітня справа, що виявилось в створенні народних початкових шкіл, у тому числі й для місцевого населення з рідномовним навчанням. Після прийняття Закону XXVI «Про впорядкування заробітної платні учителів парафіяльних та муніципальних шкіл» (1893) розпочався поступовий процес денаціоналізації початкових шкіл із рідномовним навчанням для національних меншин (1893. évi XXVI. Törvénycikk a Törvénycikk a községi, valamint a hitfelekezetek által fentartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről, 1893, арк. 17-21), який передбачав упорядкування заробітної плати вчителям, зокрема держава зобов'язувалася виплачувати її тільки в державних школах, інші заклади освіти мали це робити власним коштом (муніципальним/парафіяльним/приватним/за кошти батьків учнів). Відтак, переважна більшість громад, які не мали можливостей утримувати вчителів зверталися за фінансовою підтримкою до держави, що й призвело до переходу на навчання державною (угорською) мовою. Більш відчутними стали наслідки для шкіл національних меншин після прийняття Закону XXVII «Про правові відносини у недержавних початкових народних школах та винагороди вчителям муніципальних та парафіяльних шкіл» (1907), за яким на посаду вчителя призначалися особи за наявності документу про педагогічну освіту, які були громадянами Угорщини, вміли грамотно читати й писати угорською мовою, навчати нею, а також склали присягу вчителя (Törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól, 1907). Закон окреслив цілі освіти, які ставилися перед народними початковими школами незалежно від типу та форми власності: «В душах дітей прищепити вірність угорській батьківщині й усвідомлення ними своєї приналежності до угорської нації, осмислення та зміцнення релігійних цінностей. Цією метою повинно бути пронизане все навчання; ззовні – це наявність при вході до школи та в кожному класі, незалежно від форми власності, державної символіки Угорщини; у класних кімнатах повинні бути настінні таблиці із зображенням окремих подій з історії Угорщини; під час національних свят над школою обов'язково повинен бути піднятий Державний

прапор. Окрім того, на всіх закладах народної освіти мають з'явитися угорськомовні написи із зазначенням назви школи, а в класних кімнатах – портрети видатних релігійних діячів, релігійні символи...; у класах повинні бути навчальні посібники, де не повинно міститися ніяких текстів про історію чи географію, окрім угорських» (Törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól, 1907, §17). Відтак, майже всі заклади початкової освіти перейшли на навчання державною мовою.

Чехословацький період був надзвичайно сприятливим щодо забезпечення початковою освітою представників національних меншин закарпатського краю, про що красномовно свідчать статистичні дані, наведені в звіті шкільного інспектора Підкарпатської Русі Йозефа Пешини. Так, представники національних меншин мали можливість навчатися в народних початкових школах і класах з русинською, чеською/словацькою, угорською, німецькою, румунською, єврейською мовами навчання. Тільки за перші десять років кількість шкіл з національними мовами навчання зросла на 36,36% серед русинських шкіл, 47,55% – чехословацьких, 6,3% – угорських, 2,44% – німецьких, 1,38% – єврейських. Зазначимо, що до чехословацьких шкіл тут зараховано першу та території Східної Європи ромську школу зі словацькою мовою навчання, відкриту 1926 р. в м. Ужгороді, в якій навчалася 56 дітей ромської національності. Зауважимо, що вперше питання щодо організації виховання дітей-ромів у Європі було підняте саме Чехословацьким урядом (Pešina, 1933, с. 9). На питанні ромських дітей також акцентувалося і в рішеннях, прийнятих за наслідками роботи Соціально-лікарського з'їзду, який проходив 4-7 червня 1922 р. у м. Мукачево, адже багато ромських дітей «росте без виховання та освіти, без знання етики, естетики, господарства та без участі в житті наших гуманних інституцій» (Рішення конгресу учителів, який відбувся 7 червня 1923 року про підручники граматики для початкових шкіл, 1923, арк. 23).

В умовах демократичних ініціатив чехословацького уряду, також спостерігалися поодинокі факти державного тиску на використання мови викладання в початкових і середніх школах Підкарпатської Русі: «заводять до наших руських шкіл викладову мову чужу и хотять, щоби ми на ній училися на стид і сміх іншим народам. Чи вже Русин не має права на своїй родній землі? Ми до сего допустити не можемо и недопустимо щоби з нас Слов'яне робили сміх! Доста вже

терпілисьме за мадярського панованя! ...Що сказав-би Ваш великий муж Коменський, як би увидів що ви з нами Русинами робите?!» (Протест батьків проти чехізації дітей та прохання вчителів про прийняття їх на роботу 1923-1925 рр., 1923, арк. 24). Разом з тим, варто відмітити, що в цей період суттєво покращилося забезпечення шкіл для національних меншин рідномовними підручниками, а вчителів – навчально-методичною літературою з відповідною мовою навчання. Більше того, провідні часописи того періоду – «Урядовий вісник», «Учитель» – друкувалися трьома мовами: чеською/словацькою, русинською/українською та угорською. Також у часописах зустрічалися тексти німецькою та румунською мовами.

Період повернення закарпатських земель до складу Угорщини хронологічно збігається з періодом II Світової війни. Разом з тим, у порівнянні з австро-угорським періодом, освітня та мовна політики щодо національних меншин суттєво змінилася, оскільки угорський уряд зобов'язав усіх чиновників, жандармів, угорських вчителів вивчати русинську мову, щоб за допомогою мови поширювати державницькі ідеї Угорщини серед неугорського населення краю, що було нічим іншим, як: «стратегічні політичні інтереси держави: для Угорщини вигідним був окремий невеликий слов'янський народ, для підсилення ідентичності якого потрібно було створення самостійної русинської літературної мови. В інтересах цього Угорщина морально, політично і матеріально значною мірою підтримувала направлену на це діяльність місцевої інтелігенції... Становище ж національних меншин, які проживали в Закарпатті, було дуже складним. Школи румунів та словаків, у яких викладання проводилося рідною мовою, закрили. Єврейське населення, котре вважалося найбільшою національною меншиною краю, під час голокосту фактично знищили» (Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура, 2010, с. 667-668).

Перехід закарпатських земель до складу радянського союзу відзначився негативними наслідками для освіти національних меншин. Зокрема, перше повоєнне десятиліття для нової влади стало десятиліттям зведення рахунків з місцевими угорцями та німцями, які були піддані репресіям – німців масово виселили до Сибіру та Казахстану, а угорців забрали на трудові роботи до Донбасу. А румунське населення, яке впродовж століть заселяло південні гірські райони Карпат, в радянському паспорті записали як молдаван. Так, «у статистичних звітах місцеві фігурували не як національна меншина,

пов'язана з сусідньою Румунією, а як представники народу новосформованої Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки» (Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура, 2010, с. 672). Словацьке населення краю переважно «переселили» до Чехословаччини, а те, що залишилося інтегрувалося до угорськомовного або українськомовного населення. Щодо ромського населення, то радянська влада заборонила їх кочовий спосіб життя й примушувала до обов'язкових робіт, за невиконання яких загрожувала кримінальна відповідальність (Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура, 2010, с. 300). Разом з тим, на початку ХХІ століття ромське населення майже не ідентифікувало себе ромами: «лише п'ята частина назвала рідною мовою циганську; майже така частка користується переважно українською, більше 60% – угорською мовою» (Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура, 2010, с. 498). Важливим фактом освітньої та мовної політики радянської влади стало те, що поступово проводилася політика «русифікації», яка з прийняттям Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959) найперше вплинула на школи з угорською та молдавською (румунською) мовами навчання. Стаття 9 цього Закону передбачала, що «навчання у школах Української РСР здійснюється рідною мовою учнів. У школу, з якою мовою навчання віддавати своїх дітей, вирішують батьки. Вивчення однієї з мов народів СРСР, якою не провадиться викладання в даній школі, здійснюється за бажанням батьків і учнів при наявності відповідних контингентів. Доручити Раді Міністрів Української РСР розробити заходи, які б забезпечували всі необхідні умови для вивчення і поліпшення якості викладання у школах з українською або іншою мовою навчання російської мови, яка є могутнім засобом міжнаціонального спілкування, зміцнення дружби народів СРСР і прилучення їх до скарбів російської і світової культури, а також української мови у школах з російською або іншою мовою навчання всіма учнями, батьки яких і самі учні обрали цю мову для вивчення» (Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР, 1959, с. 2-3). Таким чином, українська мова перестала бути обов'язковою для вивчення в неукраїнських школах або ж вивчалася за бажанням батьків та учнів. На наше переконання, в умовах багатонаціонального Закарпаття це означало, що в усіх національних школах російська мова стала обов'язковою, тоді як українську мову почали дедалі менше

«бажати» вивчати, що призвело до того, що «було зменшено кількість шкіл з українською мовою викладання, ігноровано вивчення української мови і літератури в російськомовних школах... У школах з іншими (угорською, молдавською, румунською) мовами навчання зовсім не викладали українську мову» (Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура, 2010, с.672). Наслідки такої «русифікації» в Закарпатті відчутні до сьогодні, коли старше населення – етнічні угорці, румуни, роми та представники інших етносів краще володіють російською мовою, аніж українською. Разом з тим, вже наприкінці радянського періоду (1989-1990 навчальний рік) статистичні дані щодо діяльності шкіл для національних меншин засвідчили наявні «перекося» у співвідношенні національного складу населення краю та кількості учнів, які навчалися рідною мовою: українці становили 78,41% населення краю – в україномовних школах навчалося 81,12% учнів; росіяни становили 3,97% населення – в російськомовних школах навчалося 8,1% учнів; угорці становили 12,5% населення краю – у школах з угорською мовою навчання навчалося всього 8,43% школярів; румуни становили 2,36% населення – стільки ж відсотків школярів навчалося в школах з румунською мовою навчання; словаки становили 0,58% населення – та навіть класу зі словацькою мовою навчання в закарпатських школах не було (Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура, 2010, с. 699).

Ситуація змінилася в 1991 році після проголошення Незалежності України та зміни векторів у розвитку системи національної освіти та виховання. Освіта національних меншин стала одним із важливих напрямів державної освітньої політики України, підтвердженням чого стали такі документи, як: Конституція України – «Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства» (Конституція України, 1996, ст. 53) та **Закон України «Про національні меншини в Україні»** – «Держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства» (Закон України «Про національні меншини в Україні ВР України, 1992, ст. 26). **Окрім того, було ратифіковано «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин», якою передбачалася**

«можливість надання початкової освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин; або передбачити можливість надання суттєвої частини початкової освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин; або передбачити в рамках системи початкової освіти викладань і відповідних регіональних мов або мов меншин як складову частину учбової програми; або застосовувати один із заходів, передбачених у підпунктах I-III вище, принаймні до учнів з тих сімей, які цього бажають і кількість яких вважається для цього достатньою» (Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин, 1992, ст. 6).

Відповідно, на перетині XX і XXI століття шкіл для навчання представників національних меншин у краї вагомо зросла до 577 шкіл з українською мовою навчання, 68 – з угорською, 11 – з румунською, 3 – з російською мовою навчання. Традиції, започатковані за часів австро-угорського періоду Закарпаття щодо створення кількамовних шкіл знайшли продовження й на сучасному етапі, зокрема в цей період у краї діяло 14 шкіл українсько-російських, 27 – українсько-угорських, 1 – російсько-румунська, 2 – українсько-словацькі, 1 – українсько-угорсько-російська та 1 українсько-російсько-румунська. Після 2000 р. спостерігається незначне, проте поступове, зростання кількості національних шкіл – угорських, румунських, поява словацької та повне скорочення шкіл з російською мовою навчання через відсутність контингенту учнів після російського вторгнення 2014 р. У порівнянні з радянським періодом, сьогодні активізувалася освіта та залучення до навчання на всіх освітніх рівнях дітей-ромів, хоча це є напрямок, який потребує вдосконалення, розробки навчально-методичного забезпечення, створення підручників, підготовки вчителів тощо.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Проведений аналіз історико-педагогічної ретроспективи початкової освіти національних меншин, які проживають у Закарпатті, дозволяє констатувати наступне: забезпечення права на освіту національних меншин залежало, насамперед, від реалізованої державою-домінантом освітньої політики (Австро-Угорщина – ідея від розширення права національних меншин на освіту до повної ліквідації шкіл з національними мовами навчання; Чехословаччина – утвердження демократичних цінностей, урахування освітніх потреб різних національностей аж до відкриття початкової школи для ромських дітей; Угорщина – забезпечення можливостями вивчати рідну мову русинами-українцями та обмеження освітніх прав ромського та єврейського

населення; радянський союз – рух від повного обмеження прав національних меншин (угорців і німців), підміни мови (румуні) до використання національних шкіл у «русифікації» та задля інтернаціонального виховання); Україна – забезпечення базових конституційних прав національних меншин на освіту, збільшення кількості шкіл (класів) з національними мовами навчання з метою їх подальшої інтеграції в політичне, економічне та суспільне життя краю та держави. Перспективними напрямками наступних досліджень є вивчення досвіду європейських країн з питань організації освіти для представників національних меншин, особливостей розробки навчально-методичного забезпечення, підготовки педагогічних кадрів до роботи в закладах освіти національних меншин і т.п.

ЛІТЕРАТУРА

1868. évi XXXVIII. Törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában. (1868). Retrieved from: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5360>
1893. évi XXVI. Törvénycikk a Törvénycikk a községi, valamint a hitfelekezetek által fentartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről. (1893). Retrieved from: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89300026.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D33>
1907. évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól. (1907). Retrieved from: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6966>
- Pešina, J. (1933). *Školství na Podkarpatské Rusi v přítomnosti*. Praha: Statní nakladatelstvo v Praze.
- Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин (*European Charter for Regional or Minority Languages*). (1992). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text
- Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. (2010). Ужгород: Поліграфцентр «Ліра». (*Transcarpathia 1919-2009: history, politics, culture / Pid red. M. Vehesha, Ch. Fedynets*. (2010). Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira»).
- Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. (1959). Київ: Радянська школа (*Law on strengthening the connection between school and life and on the further development of the public education system in the Ukrainian SSR*. (1959). Kyiv: Soviet School).
- Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» (*Law of Ukraine "On National Minorities (Communities) of Ukraine"*) (2023). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>
- Закон України «Про національні меншини в Україні» (*Law of Ukraine "On National Minorities (Communities) of Ukraine"*). (1992). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.
- Конституція України (*Constitution of Ukraine*). (1996) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

- Протест батьків проти чехізації дітей та прохання вчителів про прийняття їх на роботу 1923-1925 рр.* (1923). Державний архів Закарпатської області, Ф. 28 (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1923-1925 рр.). Оп. 2. Спр. 573. (*Parents' protest against the Czechization of their children and the teachers' request to employ them, 1923-1925.* (1923-1925). State Archives of Transcarpathian region, F. 28 (abstract of education of Subcarpathian Rus, Uzhgorod, 1923-1925 rr.). Op. 2. Spr. 573.).
- Рішення конгресу учителів, який відбувся 7 червня 1923 року про підручники граматики для початкових шкіл.* (1923). Державний архів Закарпатської області. Ф. 28 (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1921-1924 рр.). Оп. 2. Спр. 148. (*Decision of the Teachers' Congress held on June 7, 1923 on grammar textbooks for primary schools.* (1923). State Archives of Transcarpathian region. F. 28 (abstract of education of Subcarpathian Rus, Uzhgorod, 1921-1924 rr.). Op. 2. Spr. 148.).
- Розпорядження Міністерства освіти Чехословаччини про поділ вчителів на окремі групи, про встановлення зарплати вчителям та списки вчителів горожанських шкіл 1922-1925 рр.* (1921-1925) Державний архів Закарпатської області. Ф. 28 (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1921-1925 рр.). Оп. 2. Спр. 117. (*Order of the Ministry of Education of Czechoslovakia on the division of teachers into separate groups, on the establishment of teachers' salaries and lists of teachers of urban schools 1922-1925s.* (1921-1925). State Archives of Transcarpathian region. F. 28 (abstract of education of Subcarpathian Rus, Uzhgorod, 1921-1925 rr.). Op. 2. Spr. 117.).
- Фізеші, О. Й. (2015). *Початкова школа на Закарпатті (друга половина XIX – початок XXI ст.): монографія.* Ужгород. (Fizeshi, O.Y. (2015). *The primary schools in Transcarpathia (the second half of the XIX - the beginning of the XXI century): monograph.* Uzhhorod).

SUMMARY

Fizeshi Oktaviia. About the education of national minorities in Transcarpathia: historical and pedagogical context.

The article analyzes the historical and pedagogical retrospective of the primary education of national minorities in Transcarpathia in the XX-th century. The process of formation and development of primary education for the national minorities of Transcarpathia in the XX-th century is substantiated as consequential changes in its organization and content of activities determined by the state-territorial subordination of the region.

Purpose: analysis of the peculiarities of education of national minorities in primary schools of Transcarpathia in the historical and pedagogical context of the XX-th century.

Methods: content analysis of historical, historical-pedagogical, archival and reference sources on the researched problem; a problem-chronological method for studying the dynamics of the influence of educational processes and ensuring the right of national minorities to education in primary schools in Transcarpathian.

Results & Conclusions: It was established that at each historical stage of the state-territorial re-subordination of the Transcarpathian lands, the educational policy regarding the education of children representing national minorities who lived in the territory of Transcarpathia changed. During the Austro-Hungarian period at the beginning of the XX-th century, the education of children representing national minorities (the Ruthenians-Ukrainians, Slovaks, Roma, Romanians) was significantly reduced due to the adoption of Law XXVII (in 1907), which regulated the issue of education in all educational institutions in

the state (Hungarian) language. The Czechoslovak period was marked by a liberal attitude towards representatives of the local population due to the provision of education in primary schools in the native language of representatives of national minorities (the Ruthenians-Ukrainians, Hungarians, Romanians, Germans). Moreover, during this period, the first primary school for Roma children was opened in Eastern Europe, but education was conducted in the Slovak language. Later, during the Hungarian return during the events of World War II, the Ruthenians-Ukrainians, Germans, Romanians and Slovaks had the opportunity to study in schools in their native language. The beginning of the Soviet period in Transcarpathia was characterized by mass ethnic cleansing of the Hungarians, Germans, the assignment of the Romanians to Moldovan nationality, etc., which was accompanied by the mass closing of schools for children of national minorities, and later, under the motto of international education, the opening of schools with bilingual education (for Hungarian and Romanian children). The period of independence of Ukraine at the end of the XX-th century opened opportunities for providing primary education for representatives of all national minorities who live compactly on the territory of Transcarpathia.

Key words: primary education, national minorities, primary schools for children of the Ruthenians-Ukrainians, Hungarians, Romanians, Slovaks, Germans, Roma, Transcarpathia.